

JÁNOŠKA, D., Hegel's Phenomenology of Spirit. *Filozofia* 33, 1978 No 2, p. 195—212

From the contents of Phenomenology of Spirit, in which the author explains the theory of cognition from the viewpoint of objective idealism, the paper comments only a short part of that extent which Marx called the subjective spirit. Hegel called the analyzed part the first grade of the development of consciousness in which the material object is the object of cognition and consciousness in its definition is introduced into harmony with it. This consciousness may also be called theoretical, passive consciousness, in comparison with the second developmental grade of the subjective spirit, when — according to Hegel — the consciousness finds itself to be the object of its own, when it attempts at self-realization and recognizes itself in everything real. This is why the consciousness becomes active, surpassing its other-being in the objective form and reaching in it equality with itself, i. e. the passive consciousness surpasses its limitations and starts to change into self-awareness in result of the dialectical self-development.

Roku 1977 uplynulo 170 rokov od vydania diela G. W. F. Hegla *Fenomenológia ducha*. V rukopise bolo dielo ukončené roku 1806, vydané bolo roku 1807. Toto dielo má podľa slov jeho autora viesť čitateľa k pochopeniu celého jeho filozofického systému. „V mojej *Fenomenológii ducha* — píše Hegel — označenej preto pri prvom vydaní ako prvý diel systému vedy, podujali sme sa znázorniť vývoj ducha a jeho dialektiku od jeho prvého, najjednoduchšieho javu, od *bezprostredného vedomia* až po filozofickú vedu a týmto postupom sa ukazuje jej nevyhnutnosť. Lenže práve preto jej výklad nemohol zostať pri formálnej stránke púheho vedomia, lebo filozofické vedenie je zároveň v sebe najobsažnejšie a najkonkrétnejšie, takže ako výsledok predpokladalo tiež konkrétne formy vedomia, napr. morálku, mravnosť, umenie, náboženstvo. Vývoj *obsahu*, predmetov špeciálnych častí filozofie sa teda týka týchto častí len formálne, obmedzene sa javiacim vývojom vedomia, pričom onen vývoj musí prebiehať takpovediac za jeho chrbátom, keďže obsah sa vzťahuje k vedomiu ako to, čo jestvuje *osebe*. Výklad — hovorí ďalej Hegel — sa tým skomplikuje a to, čo sa týka konkrétnych častí, spadá čiastočne už do onoho úvodu. Ešte nepríjemnejšou stránkou skúmania, na ktoré sme sa tu podujali, je to — pokračuje Hegel — že môže byť len úsudkové a historické. Má však predovšetkým získať podstatné poznanie, že otázky, podľa ktorých si predstavujeme povahu *poznávania*, *vieru* atď. a ktoré považujeme za celkom *konkrétne*, fakticky sa redukujú na *jednoduché* myšlienkové určenia, s ktorými sa však pravdivo vyrovnáme len v logike.“ (1, s. 42—43)

Na tomto výňatku z Heglovho diela sa pokúsime stručne naznačiť základný postup v našom článku pri výklade tých myšlienok *Fenome-*

nologie ducha, ktoré sú v nej obsiahnuté a ktoré majú stále aktuálny význam pre štúdium dialektickomaterialistickej metódy poznania.

Hegel v citovanom texte hovorí, že vo *Fenomenológii* sa znázorňuje vývoj ducha a jeho dialektika od prvého, najjednoduchšieho javu, od bezprostredného vedomia až po filozofickú vedu, t. j. až po absolútne poznanie, v ktorom predmet pojmu je totožný s pojmom o predmete, v ktorom odhaľujeme totožnosť bytia a myslenia.

Tento postup skúmania od najjednoduchšieho javu, o ktorom tu hovorí Hegel, má ovšem všeobecnú platnosť vo vedeckom skúmaní. Podľa neho postupoval vo vedeckom skúmaní kapitalistického spôsobu výroby aj K. Marx, o čom sa neskôr zreteľne vyjadril V. I. Lenin. „Marx — hovorí Lenin — analyzuje v *Kapitáli* spočiatku najjednoduchší, najobvyklejší, najzákladnejší, najbežnejší *vzťah* buržoáznej (tovarovej) spoločnosti, s ktorým sa miliónkrát stretávame. Analýza v tomto najjednoduchšom jave (v tejto „bunke“ buržoáznej spoločnosti) odhaľuje *všetky* protirečenia (resp. zárodky všetkých protirečení) vtedajšej spoločnosti. Ďalší výklad nám ukazuje vývoj (aj rast aj pohyb) týchto protirečení tejto spoločnosti v sume (D. J.) jej jednotlivých častí, od jej počiatku až k jej koncu.“ (2, s. 320)

Hegel hovorí o dialektike poznania a bytia počnúc najjednoduchším javom až po filozofickú vedu. Marx a Lenin konkretizovali túto pravdivú myšlienku vo svojom materialistickom chápaní vedeckého poznania. Lenin zdôrazňuje, že ďalší výklad (počnúc najjednoduchším javom) nám ukazuje vývoj dialektických protirečení skúmaného celku, konkrétnejšie povedané vývoj buržoáznej spoločnosti od jej počiatku až k jej koncu, t. j. až k poznaniu objektívnych zákonov tejto spoločnosti.

Cesta k filozofickej vede, t. j. podľa Hegla k absolútnemu poznaniu jednoty bytia a myslenia je veľmi zložitá; preto sa aj jej výklad (vo *Fenomenológii*) veľmi komplikuje. Výklad, hovorí Hegel, nemôže zostať pri formálnej stránke, t. j. nemôžeme zostať len pri výklade foriem individuálneho vedomia. Heglova filozofická veda, to nie je len veda o vývine vedomia (ako je to napr. v subjektívnom idealizme), ale aj veda o objektívnom bytí. Túto jednotu bytia a myslenia ľudstvo v dejinách pomaly, ale iste spoznávalo a napokon spoznalo. Ale kým dosiahlo spoznanie tejto jednoty, ľudstvo muselo podľa Hegla prekonať nielen protirečenia medzi formami individuálneho vedomia a formami vedomia skutočného historického vývinu (stoicizmus, skepticizmus, nešťastné vedomie, mravnosť atď.), ale aj protirečenia medzi formami skutočného historického vývinu na jednej strane a absolútnym poznaním na strane druhej. Formy skutočného historického vývinu sa prejavujú ľuďom najprv iba obmedzene, t. j. vo formách vývinu individuálneho vedomia, ktoré ich predbežne nepozná ako svoj základ, ako svoju pravdu, a preto sa vývin týchto foriem, ktorý určuje aj vývin foriem individuálneho vedomia, odohráva takpovediac za chrbtom individuálneho vedomia.

Celý tento proces, smerujúci k absolútnemu poznaniu, má vo *Feno-*

menológii nevyhnutne historickú a úsudkovú povahu. Historická a úsudková povaha foriem vedomia vo *Fenomenológii* je protikladná tej povahe, ktorú má poznávací proces v logike; v logike má poznávací proces povahu logickú a dialektickú. No táto povaha sa rodí z prvej; dialektická logika sa rodí z fenomenologickej dialektiky. Hegel preto hovorí, že otázky, podľa ktorých si predstavujeme povahu poznania atď. a ktoré považujeme za celkom konkrétne, fakticky sa redukujú na jednoduché myšlienkové určenie, s ktorými sa pravdivo vyrovnáme (rozumej Hegel ako autor) až v logike.

Fenomenológia ducha sa skladá z ôsmich kapitol: I.—III. kapitola: Vedomie, IV. kapitola: Sebauvedomenie, V. kapitola: Rozum, VI. kapitola: Duch, VII. kapitola: Náboženstvo, VIII. kapitola: Absolútne poznanie. Určité uľahčenie pri štúdiu a osvojovaní si obsahu tohto neobyčajne náročného filozofického diela je možné dosiahnuť tak, že obsah *Fenomenológie* rozdelíme v súlade s terminológiou, ktorú Hegel použil neskôr vo svojom diele *Encyklopédia filozofických vied* (vydané roku 1817).

Duch podľa učenia F. Hegla je jedinou pravou totalitou nekonečného sveta, prírody a spoločnosti. Cesta poznania tejto jedinej totality sveta núti naše poznanie postupne prenikať stále hlbšie do jej vnútra cez tri vrstvy duchovnej reality, ktorými sú: a) subjektívny duch, zahrňujúci kapitoly o vedomí, sebauvedomení a rozume; b) objektívny duch, zahrňujúci kapitolu o duchu; c) absolútny duch, zahrňujúci kapitoly o náboženstve a absolútnom poznaní.

Subjektívny duch

„Vědení — píše Hegel v prvom riadku prvej kapitoly — které je nejprve bezprostředně naším předmětem, nemůže býti jiným vědením než tím, které je samo bezprostředním vědením, *vědením o bezprostředním* či o *bytí*. Na nás jest, abychom se chovali stejně *bezprostředně* či *receptivně*, tedy abychom na něm, jak se podává, nic neměnili a abychom přijímaní udržovali odloučeným od pojímání.“ (3, s. 105)

Hegel má v týchto slovách na mysli to, že nadobúdanie znalostí o niečom, v našom prípade o podstate sveta, musí sa u poznávajúceho človeka nevyhnutne z niečoho začínať. Podľa Hegla je evidentné, že začiatok týchto znalostí, tohto poznávania (vvedení) môže tvoriť len bezprostredné poznávanie, resp. poznanie, bezprostredné znalosti, súhrn informácií o bezprostrednom, t. j. o tých javoch okolo nás, ktoré sa nachádzajú bezprostredne na dosah našich zmyslov. Preto naše vedomie vie o obklopujúcej ho skutočnosti spočiatku len toľko, koľko ho o nej informujú zmyslové orgány. Prítom predmety, o ktorých je reč, sú predmety, ktoré môžeme, rozumie sa, vidieť, ohmatať, ochutnať, počuť alebo čuchom zistiť ich zápach. Preto, hovorí Hegel, že nejaký predmet môžeme

vidieť, ohmatať atď., t. j. zmyslami pociťovať, je nesporné, že tento predmet existuje, že je predmetom zmyslovo hodnoverným čiže predmetom zmyslovej istoty.

Poznanie o predmetoch tohto druhu, hovorí Hegel, považuje sa obyčajne za najplnšie, za najhodnovernejšie poznanie. Veď o predmete, ktorý napríklad vidíme, môžeme vždy vyhlásiť: tento predmet, a nie tamten; alebo predmet, ktorý je tu, a nie predmet, ktorý je tam, resp. predmet, ktorý trvá teraz, a nie predmet, ktorý trval, alebo bude trvať a podobne.

Taká istá zmyslová istota, také isté zmyslové poznanie platí, alebo má platiť aj pre určenie subjektu. Subjekt čiže vedomie, ktoré vidí tento predmet, je vždy určité vedomie, ktoré práve vidí, počuje, ochutnáva, pritom teraz a tu, a nie potom a tam.

„Avšak príhľadneme-li bližšie, hovorí ďalej Hegel, mísi se v *čistě bytí*, které tvoří bytnost této jistoty a které tato jistota vypovídá jako svou pravdu, ještě mnoho jiných věcí. Skutečná smyslová jistota není jen tato čistá bezprostřednost, nýbrž je její *příklad*. Mezi nesčetnými rozdíly, které se přitom vyskytují, shledáváme všude tu hlavní rozlišnost, že se v ní totiž ihned z čistého bytí vymykají obě již uvedená „toto“, totiž „tenhle“ jakožto *já* a „toto“ jakožto *předmět*. Reflektujeme-li o tomto rozdílu, pak se ukazuje, že ani jedno, ani druhé není jen *bezprostředne*, ve smyslové jistotě, nýbrž zároveň jako něco *sprozředkovaného*; já mám jistotu *prostřednictvím* něčeho jiného, totiž věci: a věc je ve způsobu jistoty *prostřednictvím* něčeho jiného, totiž *prostřednictvím* já.“ (3, s. 106)

Málo zrozumiteľná je na prvý pohľad myšlienka o tom, že skutočná zmyslová istota nie je len čistá bezprostrednosť, ale aj jej príklad. Vysvetlenie získame z ďalšieho textu, v ktorom Hegel hovorí, že naše poznanie na úrovni zmyslovej istoty predmet považuje za bezprostredne jestvujúci, nezávislý vo svojom jestvovaní od ja, od jeho poznania, ktoré o ňom získava; predmetu je ľahostajné, či nejaké vedomie niečo o ňom vie, alebo nevie; predmet jestvuje nezávisle od vedomia.

Naproti tomu na tomto istom stupni poznania vedomie sa považuje (nami) za závislé od bezprostredne jestvujúceho predmetu, je teda v tomto vzťahu k predmetu nepodstatné, lebo je sprozredkované. Vedomie vie (má poznatky) o predmete len preto, že predmet jestvuje bezprostredne; vedomie by nemalo nijaké poznatky, keby nejestvoval predmet. Aj v tomto bode, ako všade inde vo *Fenomenológii*, Hegel vykladá historický vývin poznania a konštatuje, že poznanie, ktoré je stále predmetom nášho záujmu, vzniká vďaka bezprostrednému predmetu a prostredníctvom neho. Ale práve v tejto súvislosti hovorí, že „v čistom bytí, ak sa naň pozrieme bližšie, odohráva sa ešte mnoho iných vecí“ a dodáva, že vedomie má istotu o svojej existencii prostredníctvom predmetu a naopak, že predmet sa vyznačuje svojou existenčnou istotou prostredníctvom ja, prostredníctvom vedomia o ňom.

Hegel tu hovorí o vzájomne navodzujúcej sa istote predmetu a vedomia, kým tento vzťah na úrovni zmyslovej istoty je potrebné objasňovať a vyjadrovať „... v té formě, jak jest v ní, ne tak, jak my jsme jej právě určili“. (3, s. 106) To znamená, že ešte nesmieme tento vzťah chápať ako určenie, v ktorom predmet a vedomie si vzájomne poskytujú reálnosť a existenciu, ale ako vzťah, v ktorom sa čistá bezprostrednosť predmetu začína iba narúšať a to tým spôsobom, že sprostredkúva vznik poznania o ňom.

„Je tedy nutné studovat předmět, zdali vskutku, ve smyslovém vědění samém, je jako taková bytnost, za kterou jej smyslová jistota vydává; zdali tento jeho pojem, býti bytností, odpovídá tomu, jak jest v ní předmět dán. Abychom splnili tento účel, nemáme reflektovati a přemýšleti o předmětu, čím by vpravdě mohl býti, nýbrž pouze jej pozorovati, jak jej má smyslová jistota v sobě.

Smyslové jistoty samé se tedy musíme otázati: Co jest „toto“? Vezmeme-li „toto“ v dvojité podobě jeho bytí jakožto *nyňi* a *zde*, nabude dialektika, kterou má v sobě, tak srozumitelné formy, jakou má „zde“ a „nyňi“ samo. Na otázku: *Co jest nyňi?* odpovíme tedy například: *Nyňi jest noc*. K tomu, abychom vyzkoušeli pravdivost této smyslové jistoty, dostačí jednoduchý pokus. Tuto pravdu si zapíšeme; napsáním pravda nemůže nic stratit; ani tím, že si ji uschováme. Podíváme-li se *nyňi*, *v toto poledne* znovu na tuto napsanou pravdu, budeme musiti říci, že vyvanula.“ (3, s. 106—107)

Hegel v týchto slovách hovorí, že príslovka času „teraz“, ktorá sa vzťahovala na noc, sa zachováva, že však menný prísudok „je noc“ prestal zodpovedať skutočnosti, stal sa nepravdivým; pravdivosť tohto prísudku postupom času zvetrala (sie schal geworden ist). (4, s. 81)

„Stejně tomu bude, píše Hegel, s druhou formou „tohoto“, totiž s formou „zde“. Zde jest např. strom. Obrátim-li se, pak se tato pravda ztratila a změnila se v opačnou: *zde není strom*, nýbrž jest to *dům*. „Zde“ samo nemizí, nýbrž *jest* stále ve všem ztrácení domu, stromu atd. a je lhostejné k tomu, že jest domem, stromem. „Toto“ ukazuje se tedy opět *zprostředkovanou jednoduchostí* či *všeobecnem*.“ (3, s. 107)

L. Feuerbach, kritizujú Heglovu filozofiu objektívneho idealizmu, k tomuto výkladu poznámenal, že sa nezačína inobytím myšlienky, t. j. nezačína sa materiálnym predmetom, ale myšlienkou i inobytím myšlienky. Protikladom čiže inobytím vedomia je materiálny predmet. Dialektika u Hegla sa však nezačína vzťahom myslenia a materiálneho predmetu, ale vzťahom myslenia (myšlienky) a pojmom o predmete daného predbežne v podobe zmyslovej istoty, aj keď sa týmto pojmom rozumie iba príslovka miesta „tu“ alebo času „teraz“. Vedomiu je podľa Feuerbacha vopred jasné, že zmyslová istota nedokáže vyjadriť povahu jedinečných, konkrétnych javov (ako napr. teraz je noc, tu je strom a pod.) prostredníctvom slov, ktoré majú vždy nevyhnutne všeobecný význam. „O tom si je myšlienka — hovorí Feuerbach — už vopred istá

svojím vífazstvom — odtiaľ humor, ktorým si myšlienka doberá zmyslové vedomie.“ (5, s. 39)

Zmyslová istota aj potom, ako sa presvedčila, že predmet, ktorý poznáva, nemá povahu bezprostrednosti, že nejestvuje bezprostredne, nevzdáva sa ďalšieho úsilia utvrdiť svoju pravdu o tom, čo bezprostredne vidí, počuje a vôbec zmyslami pociťuje. Avšak teraz po prvom sklamaní pravda zmyslovej istoty má spočívať nie v predmete ako v objekte, ale v človeku ako subjekte. Predmet, ktorý mal byť podstatným v poznávacom vzťahu „vedomie—svet“, stal sa nepodstatným. Všeobecné, ktorým sa predmet stal, nespĺňa podmienku konkrétnosti, jedinečnosti zmyslovej pravdy.

„Sila její (t. j. zmyslovej istoty, pozn. D. J.) pravdy tkví tedy nyní v *já*, v bezprostřednosti mého *vidění*, *slyšení* atd.; ztrátě jednotlivého „nyní“ a „zde“, které miníme, je zabráněno tím, že *já* je udržují. *Nyní jest den*, poněvadž jej vidím; *zde jest strom* z téhož důvodu. Smyslová jistota zakusí však v tomto vztahu touž dialektiku jako v předchozím. *Já, tenhle*, vidím strom a *tvrdím strom jako toto zde*; *jiné já* vidí však dům a tvrdí, že zde není strom, nýbrž naopak dům. Obě pravdy mají totéž ověření, totiž bezprostřednost vidění a jistotu a ujištění obou o jejich vědění; jedna pravda však mizí v druhé.“ (3, s. 108)

Čo v tomto procese poznania nemizne, je všeobecné ja. Preto podľa Hegla nemôže mať pravdu individuálne ja subjektívneho idealizmu. Pravda podľa neho nemôže ovšem spočívať ani v učení materializmu, lebo tento filozofický smer považuje materiálne predmety za bezprostredne dané, za večné. Pravda takým spôsobom podľa Hegla nemôže spočívať ani v bezprostrednosti predmetu, ani v bezprostrednosti vedomia, ale iba v sprostredkovanosti tak subjektu, ako aj objektu.

Ak sme na začiatku poznania považovali najprv objekt a potom zas subjekt za absolútne bezprostredné danosti, tak teraz sa tento názor po určitej skúsenosti obracia na svoj pravý opak. Pravda objektu a subjektu spočíva v ich sprostredkovanosti.

Pokiaľ ide o sprostredkovanosť, treba o nej na tomto mieste povedať toto: Nie je to sprostredkovanosť subjektu objektom, ani objektu subjektom. Predmet poznania, ktorý sa prejavil ako všeobecný, je sprostredkovaný zmyslovým poznávaním mnohých jedinečných, individuálnych predmetov ako „týchto“, ktoré sú „tu“ a „teraz“.

Podobne aj „ja“ je všeobecne sprostredkované zmyslovou skúsenosťou tak, že mnohé individuálne „ja“ pociťujú materiálne predmety okolitej skutočnosti. Jedno ja z nich pociťuje strom, iné dom, ešte iné pociťuje napr. zviera atď.

Na základe skúsenosti získanej v poznávacom procese o konkrétnych predmetoch a konkrétnych ja Hegel uzatvára, že predmet poznávaný ako „tento predmet“ zahrnuje mnohé jednotlivé predmety; všetky sa vmestia do obsahu „tento“ predmet; o každom z nich môžeme povedať „tento“ predmet. Aj označenie subjektu ako „toto ja“ pojme do seba

všetky individuálne ja, z ktorých každé môžeme označiť ako „toto“ ja. Preto podľa Hegla v poznávacom procese pravdou zmyslovej istoty je všeobecný predmet a všeobecné ja. Zmyslová istota zostáva zmyslovou len preto, že neprekračuje svoje hranice, že zostáva pri svojej pravde. Keby prekročila svoje hranice a vzdala by sa svojej mienky, podľa ktorej pravdivé poznanie predmetov spočíva v ich bezprostrednosti, prestala by byť zmyslovou istotou. Zmyslová istota však nevie, podľa Hegla, že jej pravdou je všeobecné, preto aj na ďalšie otázky v poznaní odpovedá zo svojho imanentného hľadiska bezprostrednej danosti. „Je jasné — píše Hegel — že dialektika smyslovej istoty není nic jiného než jednoduchý příběh jejího pohybu či její zkušenosti a že smyslová istota sama není nic jiného než pouze tento příběh. Přirozené vědomí proto také vždy dochází k tomuto výsledku, co je na ní pravdy a má o tom zkušenosti, ale neméně také vždy znovu zapomíná a počíná ten pohyb od začátku.“ (3, s. 110—111)

Dialektika zmyslovej istoty spočíva teda v zmene objektov poznania; dom ako objekt je zmenou vystriedaný stromom, strom napr. zvieratom, zviera zase nástrojom, nástroj potravou a všetkým ostatným, čo môžeme ešte zmyslami poznávať. Aj individuálne ja spadá pod túto dialektiku zmyslovej istoty a zmenu čiže striedanie indivíduí.

Výsledkom tejto dialektiky je všeobecné, čo sme už vpredu konštatovali, ale zmyslová istota podľa Hegla, ktorá sama dochádza k všeobecnému ako svojej pravde, vždy znova na tento výsledok zabúda. Tým Hegel hovorí toľko, že zmyslová istota neprestáva byť v poznaní sama sebou a pohybuje sa výlučne v hraniciach svojich možností poznania.

Takto vyvinuté poznanie človeka spôsobuje, že subjekt hľadá na svet ako na svet abstraktných vecí, ktoré už nemožno pravdivo vidieť, počuť, ohmatať zmyslovými orgánmi, lebo veci predstavujú všeobecné reality. „Bezprostřední jistota — píše Hegel — nepojímá do sebe pravdu, neboť její pravdou jest všeobecně; bezprostřední jistota chce však pojmuti „toto“. Vněm naproti tomu bere to, co pro něj má býti, jakožto všeobecně. Jako je všeobecnost principem vněmu vůbec, tak také jeho bezprostředně se odlišující momenty: já je všeobecně a předmět je všeobecný. Onen princip nám vznikl a naše pojímání vněmu není tedy již přijímáním, které se náhodně objevuje jako u smyslové jistoty, nýbrž je nutné.“ (3, s. 113)

Objektmi zmyslovej istoty, ako sme o tom hovorili, boli predmety, ktoré človek mohol zmyslovými orgánmi pociťovať, v dôsledku toho sa zmyslovej istote svet javil ako svet bezprostredne jestvujúcich predmetov. Naproti tomu pre vnímajúce vedomie, a v tom spočíva jeho špecifikum, všetko jestvujúce sa javí ako všeobecné, veci sa javia ako všeobecné reality. Z predchádzajúceho obrazu vedomia o svete zostalo nám však pretrvávajúce presvedčenie, že „... předmět jest bytností, lhůstějno, zda je vnímán nebo ne; naproti tomu však vnímání jest jakožto pohyb čímsi

nestálým, čo môže, ale nemusí byť, a čímisi nebytostným.“ (3, s. 113)

Hegel opakuje myšlienku o objektívnosti predmetu a subjektívnosti poznania na tomto mieste preto, že na stupni vnímajúceho vedomia „... to, čo vníma, má vedomí možnosti klamu; neboť ve všeobecnosti, ktorá je princípem, je *jinakost* bezprostredne pro ně samo, ale jako to, čo je *nicotné*, překonané. Jeho kritérium pravdy jest tedy *rovnost sobě* a jeho počínání je v tom, že pojíma vše, čo je mu předmětem jako *sobě rovné*.“ (3, s. 116)

To, čo predmet vníma, je samo vedomie, t. j. sme to my ako subjekty poznania. To znamená, že my máme vedomie o tom, že v procese vnímania môžeme sa pomýliť, podľahnúť klamu a vo všeobecnosti, t. j. v predmete, ktorý sa stal všeobecnou realitou, mnohosť vlastností nesieme považovať za pravdivú charakteristiku vecí, lebo pravdou vecí je jej rovnosť so sebou. Mnohosť vlastností vecí, ktorá je protikladná vecí, je nepravé bytie vecí.

Lenže vlastnosti tiež patria veciam, bez nich by boli veci prázdne. Ak teda chápeme každú vec ako jednotu, predpokladá sa, že ju chápeme v jej pravde. Ale ani s týmto konštatovaním sa skúsenosť nemôže uspokojiť a to z toho dôvodu, že v takom prípade oddeľujeme vlastnosti vecí od jej jednoty. Hegel v tejto súvislosti hovorí, že vedomie samo zisťuje svoj omyl, ale zisťuje súčasne aj spôsob, prostredníctvom ktorého k tomuto omylu dochádza. Dochádza k nemu preto, lebo vedomie, naša subjektívnosť umele oddeľuje vo veci jednotu od vlastností a vlastnosti od jej jednoty. V skutočnosti, pokračuje Hegel, vec so svojimi vlastnosťami má bytie pre seba, t. j. má svoju osobitnú podstatu. Ale nakoľko nijaká vec na svete nejestvuje bezprostredne, ale vždy súvisí s nejakými inými vecami, má aj „bytie pre iné“, čiže má vlastnosti, ktorými sa prejavuje voči iným veciam.

Vnímajúce vedomie nijako nemôže dialekticky uviazať protirečivú jednotu bytia vecí pre seba s ich bytím pre iné (jednotu vecí s jej vlastnosťami). My vieme, že to vyplýva z povahy vnímajúceho vedomia, z jeho obmedzených možností. Na tomto mieste Hegel správne kritizuje filozofické učenie I. Kanta, podľa ktorého bytie vecí pre seba je absolútne oddelené od svojho bytia pre iné veci, resp. od ich bytia pre nás.

V nasledujúcich riadkoch budeme citovať z Heglovej *Fenomenológie* jednak preto, aby sme vnímajúce vedomie doslovne interpretovali slovami jej autora, jednak preto, aby bolo možné na základe hlavného zámeru autora *Fenomenológie* v maximálnej miere tento zámer pochopiť zo spôsobu jeho vlastného vyjadrovania, o ktorom sa vie, že je nemalou prekážkou pri štúdiu tohto filozofického diela.

Na stupni vnímajúceho vedomia je stále reč o svete vecí, hlavne o protirečivej povahe vecí v tom zmysle, či protirečenie prináleží jednej a tej istej veci, alebo či sa protirečenie vzťahuje najmenej na dve rozličné veci, ktoré sú od seba oddelené. „*Rozdílné věci* jsou tedy vzaty každá *pro sebe*; a rozdíl spadá mezi ně navzájem tak, že žádná z nich

není rozdílná od sebe samé, nýbrž pouze od jiných věcí, hovorí Hegel. Každá je však eo ipso *určena jako odlišná* a má v sobě bytostní rozdíly od těch ostatních; ale zároveň ne tak, že by to byl protiklad v ní samé, nýbrž věc sama je pro sebe *jednoduchá určenost*, která tvoří její *bytostný* charakter, jímž jest odlišena od druhých.“ (3, s. 120)

To znamená podľa Hegla, že každá vec, napríklad soľ, má výlučne len bytie soli a nijakej inej látky, má teda len bytie pre seba. Rozdiel soli od iných vecí znamená, že soľ je napr. rozdielnou vecou v porovnaní s cukrom, múkou atď. Slanosť soli alebo sladkosť cukru tvorí potom podstatu, resp. podstatné vlastnosti týchto látok, ktorými sa od seba navzájom odlišujú.

„Jelikož rozdílnost je ve věci — píše ďalej Hegel — je v ní skutku nutně jako *skutečný* rozdíly rozmanitého uzpůsobení. Avšak jakožto *bytost* věci tvoří ta určenost, kterou se odlišuje od jiných a je čímsi zvlášť pro sebe, je toto ostatní rozmanité uspůsobení na ní to *nebytostně*.“ (3, s. 120)

V citovaných vetách Hegel hovorí toto: Pokiaľ sa rozdielnosť vyskytuje v jednej a tej istej veci, t. j. pokiaľ napr. soľ má nielen základnú vlastnosť, ktorou je slanosť, ale je súčasne biela, kryštalická, vodorozpustná a podobne, tak tento rozdiel čiže tieto vlastnosti voči slanosť sú nepodstatné. Vec má podľa Hegla svoje dvojnásobné „pokiaľ“. Tomu treba rozumieť v tom zmysle, že pokiaľ je napr. soľ soľou, nie je cukrom. Túto skutočnosť vyjadrujeme prvým „pokiaľ“.

Nemôžeme ovšem to isté tvrdiť, keď povieme, že pokiaľ je soľ soľou, nie je vodorozpustná, biela, kryštalická a podobne. Toto druhé „pokiaľ“ stavia síce slanosť soli do protikladu s ostatnými jej vlastnosťami, ale pokiaľ ide o poznávací význam, nemožno tento protiklad stotožniť s prvým „pokiaľ“. Preto Hegel hovorí, že každá vec má dvojnásobné „pokiaľ“ nerovnakej poznávacej hodnoty.

Ďalej Hegel hovorí takto: „...určenost, tvořící bytostný rys věci a odlišující věc od všech ostatních, jest nyní určena tak, že věc je jí v protikladu k jiným, ale má se v tomto protikladu udržovat pro sebe. Avšak věcí či jedním, jsoucím pro sebe jest pouze, pokud není v tomto vztahu k druhým; neboť v tomto vztahu je naopak pokládána za souvislou s jinými a souvislost s jiným je konec bytí pro sebe.“ (3, s. 120)

Vec sa má teda udržovať taká, aká je vo svojej podstate; podmienkou k tomu je, aby bola izolovaná od iných vecí. Túto podmienku veci spĺňajú natoľko, nakoľko ich bytie pre iné je v nich nepodstatné. Hegel ďalej sleduje pohyb nepodstatných vlastností v spojení s podstatnými a hovorí: „Vskutku určení předmětu, které nám vyplynulo, neobsahuje nic jiného; má míti sám v sobě bytostnou vlastnost, která tvoří jeho jednoduché bytí pro sebe, při této jednoduchosti však také rozdílnost, která má sice být *nutná*, ale nemá tvořit *bytostnou* určenost. Ale to je rozdíly, který je již pouze ve slovech; určení, jež je *mimo bytostnost*,

ktelé má býti přesto zároveň *nutné*, překonáva se samo, čili je tím, co bylo právě nazváno zápořem sebe sama.“ (3, s. 120)

Bez předchádzajúceho výkladu dvojnásobného bytia v každej veci „pokiaľ“ zostáva čitateľovi *Fenomenológie* nezrozumiteľné, prečo vlastností vecí ako nevyhnutné, ale súčasne nepodstatné predstavujú rozdiel, ktorý má iba slovný charakter. Tu je potrebné sústrediť pozornosť na vývin, na dialektiku podstaty a nepodstatného vo veciach a predmetoch.

Vývinom protikladov jestvujúcich vo veciach nepodstatný rozdiel, tzv. rozdiel v slovách sa premieňa na podstatný rozdiel; určenie nepodstatnosti sa obracia v dôsledku vlastnej dialektiky vo svoj opak, t. j. v podstatné určenie. Hegel o tejto dialektike hovorí takto: „Právě *absolutním* charakterem a jeho protikladem *vztahuje se k jiným* věcem a je bytostně jen toto vztahování; vztah je však zápor jeho samostatnosti a věc naopak na svou bytostnou vlastnost hyne.“ (3, s. 120)

Musíme si vysvetliť podrobnejšie, prečo sa má každá vec vzťahovať k iným veciam práve absolútnym charakterom. Vieme, že absolútny charakter vecí tvorí práve vlastnosť, ktorou sa vec podstatne odlišuje a izoluje od iných vecí. A Hegel naopak, vyvodzuje vzťah k iným veciam z absolútneho charakteru vecí, z jej záporu. Autor *Fenomenológie* má na mysli skutočnosť, že nijaká odlišnosť, rozdiel, nerovnakosť alebo izolovanosť nemôžu mať svoj pravý gnozeologický zmysel a význam bez protikladných určení, bez totožnosti, rovnosti, súvislosti, vzťahu a podobne, že netotožnosť vecí s inými vecami, vďaka ktorej zostávajú veci v svojom bytí pre seba, t. j. tým, čím sú, je vnútorne závislá od totožnosti vecí, od jej súvislosti a vzťahu. Účinkom tejto dialektiky, v ktorej sa nepodstatné stáva podstatným, vec s podstatnou určenosťou sa mení na inú vec, t. j. zaniká, aby z nej vznikla iná vec s novým bytím pre seba.

Vedomie takto zisťuje, že veci v svojom bytí pre seba, v podstatnom určení ich kvality nemajú svoje pravé bytie. Právě bytie vecí nespočívá v ich bytí pre seba, ale ani v ich bytí pre iné. Právě bytie vecí môže spočívať iba v ich vzťahu ako takom; podstatou vecí je *vzťah*, taký je výsledok skúsenosti vedomia, ku ktorému dospel samovývin ducha na stupni vnímajúceho vedomia.

Vedomie na doteraz vykonanej ceste poznania získalo tieto obrazy o svete: zmyslová istota, ktorá považovala za pravdivé bytie „toto“ a jemu protikladné „všeobecné“; potom „bytie vecí pre seba“ a jeho protiklad „bytie pre iné“; potom poznatok o tom, čo je vo veci podstatné a o tom, čo je v nej síce nevyhnutné, ale nepodstatné. Všetky tieto obrazy individuálneho vedomia o vonkajšom svete Hegel nazýva mocnosťami, ktoré si pohrávajú s vnímajúcim vedomím človeka. Vnímajúce vedomie je púhou hračkou týchto obrazov vedomia čiže abstrakcií, lebo vnímajúce vedomie, tzv. zdravý ľudský rozum je najbezobsažnejší práve tam, kde sa vydáva z hľadiska poznania za najobsažnejší. „K čemu vlastne — píše Hegel — chce povaha týchto nepravých bytností dohnat schopnosť rozvažovacú, aby totiž tyto myšlenky o oné *všeobecnosti* a *jed-*

notlivosti, o „těž“ a „jednom“, o oné *bytnosti*, jež jest nutně spjata s něčím *mimo bytnost* a o *nebytném*, které je přece nutné — aby myšlenky o těchto nesmyslnostech *dala dohromady* a tím je překonala, tomu se rozvažování vzpírá, buď se opírajíc o „pokud“ a rozmanité *ohledy*, nebo tím, že bere jednu myšlenku na sebe, aby druhou uchovalo oddělenou a jako pravdivou. Avšak povaha těchto abstrakcí svádí je o sobě a pro sebe dohromady; zdravá lidská mysl jest jejich kořistí a tyto abstrakce ji honí dokola ve svém kroužícím víru. Když jí tak chce dáti pravdu tím, že jednou bere na sebe jejich nepravdivost, podruhé však nazývá klam zdáním nespolehlivých věcí a odděluje bytnost od toho, co je pro ně nutné, a přece nemá patřit k bytnosti a trvá na pravdivosti prvního proti druhému, nezachraňuje jim jejich pravdu, sobě však dává nepravdu.“ (3, s. 122—123)

Sila ako pohyb vedomia

Prechod jednoty určitej veci na jej rozmanitosť, prechod bytia veci osebe na bytie veci pre iné, prechod vnútorného obsahu veci do vonkajších prejavov — to všetko sa deje v dôsledku sily ako vlastnosti ľudského rozmyslu (po česky schopnosti rozvažovať), schopnosti k usudzovaniu. „To, čo sa klade jako samostatné, prechádza bezprostredne v jednotu media a jednota media prechádza bezprostredne v rozvinutí rozdiľů, rozvíťi pak opěť zpátky v redukci. Tento pohyb jest však to, čo se nazývá *silou*: jeden jeho moment, totiž pohyb jakožto rozprostření samostatných látek v jejich bytí, jest *projev síly*; pohyb jakožto vymizení těchto samostatných látek jest síla do sebe *zatlačená* čili *síla ve vlastním smyslu slova*.“ (3, s. 126)

Vzájomné premeny doteraz vytvorených gnozeologických abstrakcií sú podľa Hegla prejavom sily rozmyslu (schopnosti rozvažovať). Sila rozmyslu sa prejavuje v poznaní dvojakým spôsobom: najprv tak, že vec sa nám javí vo svojej rozmanitosti, vo svojich rozmanitých vlastnostiach. Potom zasa tak, že rozličné vlastnosti vecí sila rozmyslu redukuje na ich jednotu, ktorá predstavuje silu vo vlastnom zmysle slova.

Pojem sily sa takto síce rozdovojuje na protikladné javy (na vnútornú a vonkajšiu silu, resp. jej dva momenty), ale pritom tento pojem sily zostáva jednotný. Bez protikladného prejavu by sila nemohla byť silou. Silu ako jednotu vecí si nemôžeme predstavovať ako prejavujúcu sa bez prekážok, ako silu, ktorá na svojej ceste nič neprekonáva, ktorej sa nič nestavia na odpor.

Hegel si je dobre vedomý onoho veľkého významu, ktorý pripisuje pojmu sila, a to nielen v poznaní, pretože podľa jeho názoru dialektika poznania platí aj pre dialektiku bytia. „Abychom svůj náhled pojmu tohoto pohybu [t. j. náhled na pojem sily D. J.] učinili úplnějším, můžeme upozorniti ještě na to, že rozdiľy samy ukazují dvojí rozdiľ: *jednak rozdiľ obsahu*: jeden extrém v sobě reflektovaná síla, druhý medium

látek; *jednak* rozdílné formy, v němž jedno je to, co provokuje, druhé co je provokováno, jedno činné, druhé trpné. Po stránce obsahové jsou rozdílné vůbec, čili jsou rozdílné pro nás; po stránce rozdílu formy jsou však samostatné, odlučují se samy ve svém vzájemném vztahu a stojí vůči sobě v protikladu. Že extrémny takto vzaté po obou těchto stránkách nejsou ničím o sobě, nýbrž že tyto stránky, v nichž měla záležet jejich rozdílná bytnost, jsou jen zanikající momenty, jsou jen bezprostřední přecházení ve svůj opak, k tomuto náhledu se vědomí dostává, když vnímá pohyb síly. Pro nás však, jak svrchu připomenuto, bylo zde ještě to, že rozdíly o sobě jakožto rozdíly obsahu a formy zanikly a že na straně formy to *aktivní, provokující* čili *jsoucí pro sebe* bylo totéž, co se na straně obsahu projevovalo jako všeobecné médium mnohých látek.

Z toho vyplývá — pokračuje Hegel — že se pojem síly stává svým zdvojením ve dvě síly *skutečným* a jak k tomu dochází.“ (3, s. 129)

V těchto slověch autora *Fenomenologie* sa podrobne zdôvodňuje nevyhnutná jednota a vzájomné podmienovanie protikladných stránok v poznaní, protikladných abstrakcií vnímajúceho vedomia. Vedomie dospieva k tejto dialektickej povahe protikladov, v ktorej nemôže byť napr. priťahovania bez odpudzovania, vnútornej stránky bez vonkajšej a podobne prostredníctvom pohybu sily týchto abstrakcií.

Avšak tým, že vedomie prekonalo rozdzvojenosť protikladných prejavov sily a pochopilo ich vzájomnú podmienenosť, vytvorilo si nový obraz o svete. Svet v tomto novom obraze vedomia už nie je svetom protikladných abstrakcií, protikladných abstraktných prejavov sily, ale je svetom javov. A to preto, že jav predstavuje pojem, v ktorom je sila a jej prejav pochopená v nerozlučnej jednote. To, čo sa predtým považovalo za silu zatlačenú do seba, ktorá späťne svojou mocou spôsobovala rozvíjanie rôznorodosti vecí, z hľadiska javu ako jednoty sily a jej prejavov je spoznané ako „skrytý základ vecí“. „Najbližšia pravda vnímania — píše v tejto súvislosti Hegel — spočíva v tom, že predmet je skôr *jav* a jeho reflexia v seba je *vnútorné* a všeobecné bytie pre seba. Vedomie o tomto predmete je rozmysel. Práve spomenuté *vnútorné* je na jednej strane prekonaná zmyslová rozmanitosť a takým spôsobom abstraktná totožnosť, ale na druhej strane ono práve týmto obsahuje v sebe taktiež aj rozmanitosť, lenže ako vnútorný prostý rozdiel, ktorý v zmene javov zostáva totožný samému sebe. Tento prostý rozdiel predstavuje ríšu zákonov javu, ich pokojný všeobecný odraz.“ (6, s. 212)

Z predchádzajúceho výkladu vieme, že prostredníctvom zmyslového vnímania poznávame predmety okolitej skutočnosti. Vidíme napríklad dážď, a to tichý dážď, ktorý padá práve teraz v tento májový deň, keď jeho kvapky stekajú po povrchu sýtozelených listov rozkvitnutej jablone v záhrade pri susedovom dome. Ale pravda či pravdivý charakter tohto dažďa nespočíva v ňom ako jedinečnej veci, ale v tom, že je javom, t. j. v tom, že je prejavom svojej podstaty. To je jeden z veľmi cenných postrehov Hegla. Aj v marxizme sa pridržujeme zásady, podľa ktorej

pochopiť nejaký jav znamená pochopiť ho ako prejav jeho podstaty. Ako problém potom vytyčujeme také javy, ktorých podstata nám nie je známa.

Svet javov objasňuje Hegel takto: „Nadsmyslno je smyslový a vnímaný svet, kladený tak, jak *vpravdĕ* jsou; *pravda smyslového* a vnímaného jest však ta, že jest *zjevem*. Nadsmyslno jest tedy *zjev jakožto zjev*. Myslíme-li si při tom, že nadsmyslno jest tedy smyslový svět či svět, jak jest *pro bezprostřední smyslovou jistotu a vnĕm*, pak je to zvrácené pochopení; neboť zjev naopak *není* svět smyslového vědění a vnímání jakožto jsoucí, nýbrž tento svět pokládaný za *překonaný* či *vpravdĕ vnitřní*. Obvykle se říkává — hovorí Hegel — že nadsmyslný svět není zjevem; přitom se však slovem zjev *nerozumí* zjev, nýbrž *smyslový* svět jako sama reální skutečnost.“ (3, s. 132)

Z hľadiska dialektiky, ktorá doteraz pre vedomie v procese poznania vyplynula zo získanej skúsenosti, je nadzmyslový svet svetom zmyslovým, ale v takej podobe, v akej skutočne existuje. To znamená, že pravda nadzmyslového sveta, ktorému by chýbala podoba zmyslového sveta, zmyslami vnímateľného sveta by nebola skutočnou, ale iba abstraktnou pravdou, t. j. pseudopravdou, lebo abstraktnej pravdy niet.

Rozumie sa, že nadzmyslový svet v jednote so zmyslovým nie je konečnou pravdou o svete. Svet zmyslových vecí musí byť na ceste poznania jeho absolútnej pravdy vedomím redukovaný na svoju najbližšiu pravdu a tou je jav. Kto stotožňuje javy s vnímateľnými materiálными predmetmi, ten nepochopil gnozeologický význam javu, ako aj s javom úzko spätý pojem podstaty. Tým, že jav chápeme ako prejav jeho podstaty, môžeme súčasne chápať aj podstatu. Ak by sme totiž prostredníctvom javov neboli schopní poznávať podstatu vecí a prostredníctvom podstaty zas vecí ako jej prejavy, ak by sme oboje od seba oddelili absolútnou hranicou, potom by sa svet pre individuálne vedomie rozpadol na dva zásadne protikladné svety: na svet trvalých podstát a na svet vznikajúcich a zanikajúcich javov.

„O tomto nitru (t. j. podstate javov D. J.), jak je zde bezprostředně, není zde ovšem žádná znalost, ale ne z toho důvodu, že by rozum byl příliš krátkozraký nebo omezený, či jinak to chceme nazvat (o tom zde není ještě známo, tak hluboko jsme dosud nepronikli), nýbrž z prosté povahy věci samé, poněvaž totiž *v tom, co je prázdné*, nic nepoznáváme, či vysloveno z druhé stránky, poněvaž je určeno právě jako to, co je *mimo* rámec vědomí.“ (3, s. 131)

Pred Heglom v dejinách filozofie bol to Kant, ktorý v poznávaní sveta dospel k všeobecnému záveru, že jestvuje svet ako vec osebe (Ding an sich) a svet javov (Ding für uns). Hegel s týmto Kantovým chápaním sveta nesúhlasí a tvrdí, že niet nijakých dôvodov rozdeľovať svet na „Diesseits“ a „Jenseits“. Podrobnejšie zdôvodňuje svoje tvrdenie myšlienkou o jednote vnútorného a vonkajšieho a poukazuje na to, že poznať podstatu nejakým iným spôsobom než prostredníctvom javov je

úplne nemožné. Kto si problém predstavuje tak, akoby javy boli akousi záclonou, za ktorou sa nachádza podstata, má o ňom prevratnú, nesprávnu predstavu. Podľa Hegla nie preto nepoznávame údajne záhadné vnútro vecí, lebo sila nášho rozumu na to nestačí, ale preto, že k poznaniu tohto vnútra pristupujeme metodologicky nesprávne. Náhľad, podľa ktorého vnútro vecí vraj nie je poznateľné, logicky vyplýva z nesprávneho metodologického prístupu, spočívajúceho v tom, že vnútorné je určené ako niečo, čo je mimo rámca vedomia, t. j. ako niečo, čo má nadpozemskú a teda pre vedomie nevystihnuteľnú povahu.

V procese dokazovania dialektickej spojitosti podstaty a javov Hegel ako všade inde vo *Fenomenológii ducha* pristupuje aj k tomuto problému historicky. Hovorí, že ľudia spočiatku stotožňovali javy s určitou silou, ktorá v nich v procese premenlivosti stále pretrváva. Napr. voľný pád telies si ľudia vedeli vysvetliť vtedy, keď bola zistená u telies tzv. tiaž; telesá padajú preto, lebo všetkým prislúcha sila tiaže, ktorá sa pre ne stáva platným zákonom jestvovania. V tomto zmysle je potom pochopiteľné aj to, prečo zákon sily tiaže a zákony vôbec Hegel výstižne nazval „pretrvávajúci obraz premenlivých javov“.

To je však iba jedna stránka a rozumie sa, že pre poznanie javov naprosto nedostatočná. Zákon javov podobne ako ich podstatu nemožno od nich oddeľovať, lebo pochopenie zákona podľa Heglových slov „spočíva v neoddeliteľnej jednote, v nevyhnutnej vnútornej súvislosti rozmanitých určení.“ (6, s. 212)

Ak by sme totiž zákon chápali len ako jednoduchú silu, neodlišujúcu seba od samej seba, v takom prípade by sme javy ako určenia odlišné od zákona nemohli vysvetliť ako prejavy zákona. Napríklad pád telies by sme nesmeli vysvetľovať zákonom sily tiaže. Naopak, boli by sme nútení vysvetliť pád telies ako prejav nášho vedomia, t. j. ako subjektívny jav, ktorý konštatuje mysliaci rozmysel človeka.

Takéto nesprávne pochopenie vzťahu zákona a jeho javov (rozmanitých určení) tvorí ovšem podľa Hegla nevyhnutnú cestu alebo lepšie povedané jej časť, ktorú autor *Fenomenologie* výstižne opisuje takto: „Pri zákone pohybu např. je nutno, aby se pohyb dělil v čas a prostor, nebo pak též ve vzdálenost a rychlost. Ježto je pouze vzťahem těchto momentů, jest pohyb, toto všeobecně, zde jistě samo o sobě, rozděleno; leč nyní v těchto částech, času a prostoru, či vzdálenosti a rychlosti, není tento původ z jedného vyjádřen; jsou k sobě vzájemně lhostejné; představujeme si prostor možným bez času a čas bez prostoru a vzdálenost aspoň bez rychlosti — jako jsou jejich velikosti lhostejné vůči sobě navzájem, nevztahující se k sobě jako klad a zápor, a tudíž nevztahující se k sobě vzájemně svou bytostí.“ (3, s. 136)

Hegel v týchto slovách odhaľuje dobový nedostatok v chápaní zákonov, vyskytujúci sa v dejinách vedeckého poznania najmä v 18. storočí (Kant, Fichte). Kant a Fichte, nevediac, že javy sú nevyhnutným prejavom ich zákonov, považovali ich za produkt ľudského rozumu. „Vnitřní

rozdíl — píše ďalej v tejto súvislosti Hegel — spadá zatiaľ ešte teprve do *oblasti schopnosti rozvažovať a neklade sa ešte ve veci samé*. Co tedy tato schopnost vyslovuje, jest pouze *vlastní* nutnost, rozdíl, který tedy činí jen tak, že vyjádřuje zároveň, že tento rozdíl není *rozdílem věci samé*. Tato nutnost, která je pouze slovní, je tak výčtem momentů, které tvoří její okruh; jsou sice rozlišeny, ale zároveň je jejich rozdíl vyjádřen tak, že není rozdílem věci a tudíž je sám ihned překonán; tento pohyb se nazývá *výkladem*.“ (3, s. 137)

Keďže Hegla v učení svojich predchodcov neuspokojuje chápanie zákona a jeho prejavov, nemôže ho, pochopiteľne, uspokojiť ani tzv. výklad čiže objasnenie, ktoré má byť teoretickým výrazom tejto problematiky vo vedeckom poznaní. V tzv. výklade sa za pravdivé bytie považuje iba bytie zákona. Naproti tomu celá živá, pestrá skutočnosť je redukovaná na neživú abstrakciu zákona. Hegel vidí hlavný nedostatok výkladu v tom, že je nemožné objasniť živú skutočnosť rozmanitých javov prostredníctvom pretrvávajúcej, mŕtvej identity javov.

Skutočné objasnenie vecí (Erklärung) podľa Hegla môže spočívať jedine vo vývine samých vecí, t. j. vo vývine toho, čo nám umožňuje o veciach vypovedať pravdu, čo veciam dáva opravdivý život a existenciu. A takouto silou alebo zákonom vecí, ktorý im dáva opravdivý život a existenciu, je podľa Hegla jedine pojem. Pojem tvorí nevyhnutné vnútro všetkých vecí, on je ich oživujúcou dušou, jedine jeho pohyb je príčinou pohybu, rastu a vývinu samých vecí. „Jelikož však — píše Hegel doslovne — je *pojem* jakožto *pojem* schopnosti rozvažovať identický s *nitrem* věcí, stáva se tato *střída jakožto zákon nitra* bytím pro tuto schopnost.“ (3, s. 138)

To znamená, že pojem ako forma úsudkového myslenia čiže rozmyslu spojil vedno všeobecné vnútro, zákon vecí s ich javmi, s jedinečnými, premenlivými prejavmi vnútra (se striedou). Odteraz individuálne vedomie vie o veciach nielen to, že majú v sebe všeobecné vnútro ako ich zákon, ale navyše vie aj to, že zmena rozmanitých javov zákonite vyplýva z tohto zákona. „Tato střída stáva se jakožto zákon nitra“, (t. j. ako nevyhnutne vyplývajúca zo zákona vecí) „bytím pro tuto schopnost“ (čiže zrejmo pre nás, pre naše vedomie, pre našu schopnosť usudzovať).

„Tak se stalo — píše ďalej Hegel — že nadsmyslný svět, který je zvrácený svět, zároveň překryl ten druhý a má jej v sobě samém; jest sám pro sebe světem zvráceným, t. j. zvrácením sebe sama; jest sebou samým a svým protikladným světem v jediné jednotě. Jen tak jest rozdílem *vnitřním*, rozdílem *samým o sobě*, čili jest jakožto *nekonečnost*.“ (3, s. 141)

Nadzmyslový svet vnútra vecí prevrátený naruby (zvrácený svet) vytvára svet zmyslových vecí, ktorý ho prekrýva, čiže zahŕňa v sebe a súčasne toto zahŕňanie si uvedomuje, t. j. nadzmyslový svet, pojmový svet rozmyslu si uvedomuje v jednej jednote seba ako pojem i ako zmys-

lový svet vecí. A to práve znamená, že rozdiel medzi dvoma formami jeho bytia už nie je ani vonkajší, ani cudzí, ani mimo neho, čiže tento rozdiel sveta, ku ktorému v poznaní dospelo úsudkové myslenie ľudí, je jeho rozdiel alebo jeho rozdzvojenie a predstavuje takto prvý dotyk s jeho pravou nekonečnosťou.

Hegel rozlišuje pravú nekonečnosť od tzv. zlej nekonečnosti. Zlá nekonečnosť predstavuje taký vzťah medzi protikladmi, v ktorom sa tieto chápu ako vonkajšie, neschopné v sebe navzájom sa zahrňovať. V zlej nekonečnosti sa nekonečné chápe ako také, ktoré sa začína na konci konečného. A keď sa zistí, že na konci konečného začína sa ďalšie konečné, na konci neho zasa ďalšie atď. do nekonečna, potom nekonečno podľa Hegla sa chápe iba ako nekonečná zmena jedného konečného druhým konečným. Takto pochopenú nekonečnosť nazýva Hegel zlou nekonečnosťou. „...konečnosť — píše Hegel — existuje len ako vychádzanie za seba; v nej samej je teda nevyhnutne obsiahnutá nekonečnosť, iná jej samej; práve tak nekonečnosť existuje len ako vychádzanie za konečnosť; v nej teda je obsiahnuté nevyhnutne jej iné a v nej sa teda nachádza iné jej samej. Konečné sa neprekonáva nekonečným ako silou existujúcou mimo neho, ale je to jeho vlastná nekonečnosť, spôsobujúca, že sa prekonáva samo.“ (7, s. 176)

V našom kontexte nekonečnosť má charakter pravej nekonečnosti na základe toho, že vec bola spoznaná ako zduchovnená, t. j. ako vec, ktorej podstatu tvorí pojem veci. Odtiaľ v procese skúmania vecí rozmysel ľudí nenaráža v nej na nič, čo by nebolo prejavom tejto pojmovej podstaty; zmyslový charakter veci, jej vlastností a celého jej bytia naďalej síce zostáva zmyslovým, materiálnym, ale rozmysel si je vedomý toho, že vecou je on sám v zhmotnenej podobe. Preto podľa Hegla vec je pojem vo svojom pohybe v sebe, to znamená, že je absolútnou negáciou všetkého, čo sa duchu v obrazoch individuálneho vedomia doteraz javilo ako bezprostredné, preň vonkajšie bytie, existujúce nezávisle od neho. Teraz vedomie spoznalo, že predmetom jeho skúmania bolo vlastne cno samo, ibaže v odcudzenej zmyslovej podobe. Odtiaľ je tomu inakšie; odtiaľ „ja ako usudzujúce má predmet, ktorý nie je od neho rozdielny — samého seba — sebauvedomenie“. (8, s. 349)

Takto sa Hegel vo *Fenomenológii ducha* stále viac blíži k vytýčenému cieľu, podľa ktorého má byť dokázaná dialektická totožnosť predmetu poznania s poznaním predmetu a na základe toho potom má byť dokázaná aj pravdivosť objektívnoidealistického svetonázoru.

Spočiatku individuálne vedomie ľudí, ako sme o tom hovorili, na svojej ceste za poznaním prispôbovalo sa poznávajúcim objektom, uvádzalo svoje poznatky do súladu s materiálnymi predmetmi, lebo im pripisovalo pravé bytie, bytie nezávislé od vedomia. Po dosiahnutí sebauvedomenia, ktoré potvrdilo nepravdivosť predchádzajúceho poznania a dokázalo, že pravé bytie vo všetkom bytí prináleží samému vedomiu, vzťah medzi vedomím a jeho materiálnym objektom sa podstatne zme-

nil, nakoľko to predchádzajúce vedomie ako odraz bytia zmenilo sa na praktické vedomie, zmenilo sa z pasívneho teoretického na aktívne praktické vedomie, ktoré odteraz samo bude určovať pohyb a vývin skúmaných objektov. Ono (praktické vedomie) odteraz bude schopné v predstihu poznať výsledky svojej činnosti zameranej na osvojenie celej anorganickej prírody, ktorá sa takým spôsobom stáva predmetom jeho túžby a žiadostivosti. Živé bytosti prírody sú prvým prejavom nového obrazu individuálneho vedomia o svete. Život je miestom prvého sebazpoznania subjektu v objekte; z neho rezultuje sebauvedomenie subjektu ako jednoduchej, t. j. zatiaľ iba málo spoznanej nekonečnosti, ale pritom absolútnej podstaty všetkého jestvujúceho.

„Tuto nekonečnou jednoduchosťou — píše Hegel — čili absolutní pojem možno nazvaťi nerozdvojenou bytnosťou života, duší sveta, spoločnou krví; jsouc všudy přítomná, není zkalena ani přerušována žádným rozdílem, naopak jest všecky rozdíly právě tak jako jejich překonanost, a tak v sobě pulsuje, aniž se pohybuje, zachvívá se v sobě, aniž je neklidná. Je rovná sobě samé, neboť rozdíly jsou tautologické; jsou to rozdíly, které nejsou rozdíly.“ (3, s. 142)

Odysea ducha sebazpoznaním v živote prírody sa ovšem nekončí. Pokračuje ďalej, ale na vyššej úrovni v porovnaní s minulým poznaním. V živote prírody absolútny duch dochádza iba k poznaniu svojho bytia o sebe. Duch sa však musí stať aj pre seba tým, čím je o sebe. Dosahuje sa to podľa Hegla neskôr prostredníctvom života človeka, prostredníctvom ľudí, keď sa ich život stane uvedomelým životom a realizáciou ducha ako podstaty celého sveta. V tom spočíva iluzórna predstava objektívneho idealizmu G. W. F. Hegla o svete, ktorú sa tento filozof pokúsil *dialekticky* dokázať v diele *Fenomenológia ducha* na úrovni foriem individuálneho vedomia.

LITERATÚRA

1. HEGEL, G. W. F.: Logika. Bratislava 1961.
2. LENIN, V. I.: Filosofické sešity. Praha 1954.
3. HEGEL, G. W. F.: Fenomenológia ducha. ČSAV, Praha 1960.
4. HEGEL, G. W. F.: Phänomenologie des Geistes. Berlín 1964.
5. FEUERBACH, L.: Zásady filosofie budoucnosti. ČSAV, Praha 1959.
6. HEGEL, G. W. F.: Sočinenija. Tom III.
7. HEGEL, G. W. F.: Wissenschaft der Logik. Erstes Buch. Reclam Leipzig 1973.
8. HEGEL, G. W. F.: Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Akademie. Verlag, Berlin 1966, § 423.

Доминик Яношка

Из содержания «Феноменологии духа», в котором ее автор излагает с точки зрения объективного идеализма теорию познания, в настоящей статье комментируется лишь та незначительная часть, которую Маркс назвал субъективным духом. Анализируемую часть Гегель назвал первой ступенью развития сознания, на которой объектом познания является материальный предмет, сознание же в своем определении приводится в соответствие с ним. Это сознание можно назвать и теоретическим, пассивным сознанием по сравнению со второй ступенью развития субъективного духа, когда, согласно Гегелю, сознание устанавливает, что его предметом является оно само, когда оно стремится к самореализации и во всем реальном узнает самое себя. По этой причине сознание становится деятельным, продолжающим в предметной форме свое инобытие и достигающим в нем равенства с собой, т. е. пассивное сознание выходит за свои пределы и вследствие диалектического саморазвития начинает превращаться в самосознание.

HEGELS PHÄNOMENOLOGIE DES GEISTES

Dominik Jánoška

Im vorliegenden Artikel wird aus der Phänomenologie des Geistes, worin vom Gesichtspunkt des objektiven Idealismus die Erkenntnistheorie dargelegt ist, nur ein kleiner Teil dessen kommentiert, was Marx den subjektiven Geist nannte. Hegel bezeichnet den untersuchten Teil als erste Stufe in der Entfaltung des Bewusstseins, wo der materielle Gegenstand Objekt der Erkenntnis ist und das Bewusstsein sich in seiner Bestimmung mit ihm in Übereinstimmung setzt. Dieses Bewusstsein kann man auch theoretisches, passives Bewusstsein nennen, der zweiten Entwicklungsstufe des subjektiven Geistes gegenüber, auf der nach Hegel das Bewusstsein feststellt, dass es selbst seinen Gegenstand bildet, auf der es nach Selbstverwirklichung strebt und in allem Realen sich selbst erkennt. So wird das Bewusstsein ein tätiges Bewusstsein, das in einer gegenständlichen Form sein Anderssein aufhebt und in ihr Gleichheit mit sich selbst erreicht, d. h. das passive Bewusstsein geht über seine Grenzen hinaus und verändert sich infolge der dialektischen Eigenentwicklung zum Selbstbewusstsein.